

– akárhogyan is forgatjuk a szót – egy társadalmi–gazdasági csődbe vezető rendszerben jöttek létre. Hogyan sikerült megannyi kontraproduktív beavatkozás ellenére, viszonylag csekély lemaradással lépést tartani a világ könyvtárügyével? '56 jelentősége könyvtári szempontból is több annál, mint amit az a néhány hősies és euforikus nap nyújtott: 1956-ból a szocialista magyar könyvtárügy problémája mered ránk. Mi is annak a lényege, hogyan működött, miképpen változott. mit adott az embereknek, mi a maradandó, mi az elvetendő abban, amit oly sokan, egymástól különbözőek és egymáshoz mégis hasonlóak hoztunk létre és adtunk át társainknak és utódainknak? Tegyük most már ők azt, amit tenni kell és tenni lehet.

Papp István

Az Országos Széchényi Könyvtár Ideiglenes Nemzeti Bizottságának közleménye

Az Országos Széchényi Könyvtárban f.hó 30-án megalakult az Ideiglenes Nemzeti Bizottság, mely a demokratikusan megválasztott Nemzeti Bizottság hivatalba lépéséig működik.

A Bizottság csatlakozik a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának 1956. október 28-án kelt felhívásához.

Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság fegyveres őrsképet szervezett, mely a magyar rendfenntartó szervekkel közösen vigyáz a Könyvtár épségére.

A Bizottság f.hó 31-én 11 órára gyűlésre hívja a Könyvtár munkatársait, hogy megbeszélje velük a Könyvtár állománya megőrzésével kapcsolatos legsürgősebb tennivalókat.

Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság javasolja a szakszervezet illetékes szerveinek a Könyvtár szakszervezeti bizottságának haladéktalan újraválasztását.

Követeli a népművelési minisztertől, hogy a Könyvtár felügyeleti szervét szakmailag és politikailag megfelelő, demokratikus erőkből alakítsa át.

Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság követeli, hogy a magyar kormány tegye meg a magyar nép érdekeinek megfelelő lépéseket az ENSZ Biztonsági Tanácsánál.

Az INB az Országos Széchényi Könyvtár valamennyi munkatársa nevében üdvözli a nemzeti függetlenségért és szabadságért harcoló forradalmi magyar népet.

A Bizottság meg van róla győződve, hogy a magyar nép szabadságharca győzelemmel fog végződni s ennek érdekében mindent elkövet.

Budapest, 1956. október 30.

A magyar könyvtárügy szervezete

I.

Az Országos Széchényi Könyvtár Ideiglenes Nemzeti Bizottsága már a forradalom kezdeti szakaszában bizalmatlanságot nyilvánított a népművelési minisztériummal szemben és november 1-én kelt felterjesztésében új magyar művelődésügyi minisztérium felállítását követelte, ebben a könyvtári szervezet egységének megőrzését, könyvtárügyi főosztály létesítését, ugyanakkor autonómiát követelt az Országos Széchényi Könyvtárnak, mint nemzeti könyvtárnak, s azt, hogy az autonómiát az egyetemek autonómiájának mintájára kell megszervezni. /Elgondolásunk helyes kiindulását bizonyítja, hogy azóta tényleg előtérbe került az oktatásügyi és népművelésügyi minisztériumok összevonásának kérdése. Az így keletkező új minisztériumban kell a könyvtári főosztályt elhelyezni./

II.

Kissé részletesebben: az új könyvtári főosztály az egész magyar könyvtárügy legfelsőbb igazgatási szerve kell legyen, amely csak is művelt, a könyvtárügyet ismerő és jelentőségét felmérni tudó, az eddigi pártpropaganda-funkciók kikapcsolásával csökkent létszámú igazgatási vezető és ügyintéző munkatársakból alakulna.

III.

Működésének tudományos alátámasztása két irányból történék. Egyrészt a nagyobb hatáskörrel újjáalakítandó Országos Könyvtárügyi Tanács jönne létre: demokráciánkban már kialakult és tovább fejlesztendő könyvtári hálózatokban működő, illetve létesítendő hálózati tanácsok csúcsszerveként, kiegészítve olyanokkal, akik hivatalból volnának a tanács tagjai. /Ahol a könyvtári hálózat még nem alakult ki, ott a már meglévő hálózati központ küld ki tagot a Tanácsba./ Az Országos Könyvtárügyi Tanács elsősorban a hálózatok szerint differenciálódó könyvtári problémákhoz adna a könyvtárügyi igazgatásnak tudományosan alátámasztott útmutatást.

IV.

Másrészt tudományos támogatást kell nyújtani a hálózatoktól függetlenül az egyes könyvtári feladatok, könyvtári munkaterületek oldaláról: az egyes művelési területeken már meglévő munkaközösségek /Országos Osztályozó Bizottság, Olvasószolgálati, Könyvtárjogi, Katalógusszerkesztési stb. munkaközösségek/ gyarapításá-

val. Valamennyi fontos könyvtári tevékenységi területen kell létesíteni ilyen munkaközösségeket, bizottságokat. Ezek munkájának összefogásával Könyvtártudományi Intézet alakulna ki. Az összefogást alapossá tenné, ha keretében helyet kapna az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi Szakkönyvtára, valamint itt történnék a könyvtártudományi dokumentációs munka /figyelőszolgálat, fordítások, bibliográfia/, továbbá kiadványok szerkesztése, ide tartozna a sokszorosító-üzem, végül itt szerveznék a könyvtári oktatást és továbbképzést. Ez a Könyvtártudományi Intézet adná a könyvtári műveletek terén a módszertani alátámasztást a könyvtárügyi igazgatásnak.

A Könyvtártudományi Intézet és az Országos Könyvtárügyi Tanács kölcsönösségi alapon egymás munkáját kiegészítené. Későbbi feladat volna megtárgyalni és kiművelni, hogyan kapcsolódják célszerű egységbe az Akadémia Könyvtártudományi Főbizottságának elvi irányító útmutatása és a Könyvtártudományi Intézet operatív tevékenysége. A Könyvtártudományi Intézet végül olyan közép szerv is volna, amely a könyvtári fősztály közvetlen hatáskörén kívülre került könyv- és dokumentumgyűjteményeknek módszertani segítséget nyújt és tőlük adatokat kap.

V.

A Könyvtártudományi Intézetek nem kevésbé a nemzeti könyv alapnak kapcsolatban kell állnia az autonóm nemzeti könyvtárral.

Könyvalap	OSzK Nemzeti Könyvtár	Könyvtártudományi Intézet
-----------	--------------------------	------------------------------

Már bevezetőül mondtuk, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, mint nemzeti könyvtár /az egyetemek autonómiájának mintájára/ autonómiát kell kapjon. Nemzeti Bizottságunk három tagú albizottságot küldött ki, hogy az autonóm nemzeti könyvtár szervezeti formájára tervezetet dolgozzon ki. December 1-ig adtunk ehhez határidőt. A továbbiakról csak azután tárgyalhatunk.

VI.

Az egész könyvtárügy semmiesetre sem tartozik a népműveléshez. Ha az új minisztérium Népművelési Intézetbe akarná tömöríteni a népművelési ágait, /először fogalmi elhatárolásokkal kellene ennek az Intézetnek a kereteit kiépíteni/ s azután kiderülne az is, hogy a könyvtárügyből csak a közművelődési könyvtárnak van kapcsolatuk a népműveléshez. Ennek a kapcsolatnak ápolása a könyvtári fősztály igazgatási hatáskörében /egységes könyvtárügy/ helyet foglaló közművelődési könyvtárhálózat és a Népművelési Intézet között a kölcsönös kiegészítés szellemében volna megvalósítható. Itt kell megjegyezni, hogy a közművelődési könyvtárak lényegükben csak területi hálózatban maradnának meg. A szakszervezeti könyvtárak a szabad szakszervezetek érdekképviseleti funkciója folytán a népműveléstől eltávolodnának. A terüle-

ti hálózati központok kialakítása sui generis probléma, de majd csak a részletes megoldások során kerül napirendre.

VII.

Végül a dokumentációról szólva ez a nálunk kialakult gyakorlatnak megfelelően egyelőre a könyvtárakhoz kapcsoltnak maradna. A központi irányítást azonban itt is, mint más munkaterületeken, egy kialakítandó munkabizottságnak kellene kézbevennie. Dokumentációnk szervezetének végleges formájáról /könyvtárhoz, könyvtári hálózathoz kapcsolva vagy ezektől független működés/ csak dönthetünk, ha külföldi tanulmányút /bizottság/ az elért eredményeket a hazai adottságokkal egybevetné, s azután tenne javaslatot /pl. mikrofilm/.

(A dokumentumok eredeti példányai az Országos Széchényi Könyvtár irattárában találhatóak.)

Gyűjtemények „égszakadás, földindulás idején”

Könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok az 1956-os forradalomban

Ez év tavaszán, és a napokban ismét felhívás jelent meg a Nemzeti Könyvtár házi levelezési listáján, amelyben a Kisnyomtatvány Tár munkatársai kérik kollégáikat, hogy gyűjtsék össze a parlamenti-, majd az önkormányzati választással kapcsolatosan megjelenő szórólapokat, aprónyomtatványokat, röplapokat. Tudjuk, hogy ezek a lépten-nyomon megjelenő, valójában könnyen elérhető, mégis nehezen összegyűjthető és megőrizhető dokumentumok néhány év, évtized elmúltával milyen értékkel bíró forrásokká válnak. Ha gyűjtésük nehéz békében, hogyne lenne szinte lehetetlen forradalom idején! Ám a könyvtáros „égzengés” idején is könyvtáros, mint ahogyan a levéltáros is levéltáros, a muzeológus pedig muzeológus! Az 1956-os forradalom alatt hivatalt viselők buzgalmát, lelkesedését, „forradalmi” tetteit a következő egykorú újságcikkek segítenek feleleveníteni.

Felhívás a magyar könyvtárosokhoz

Barátaim!

Gyűjtsetek össze minden röplapot, minden felhívást, minden hivatalos és nem hivatalos sajtókiadványt, minden kézzel vagy géppel, vagy sokszorosítással írott falragaszt. Gyűjtsetek össze ezeket a felbecsülhetetlen értékű dokumentumokat.

Szabadságunk végleges kivívása, a rend helyreállta után azonnal rendezték az anyagot, gyűjtették a külföldi újságokat is. Ne nézzétek, milyen szellemben fogalmazódott egy-egy cikk: mind a velünk, mind az ellenünk írott cikkeket állítsátok ki. Hadd tudja meg a magyar nép, ki volt vele, s ki ellene! Nincs szükségünk ezentúl semmiféle patikamérlegre, csupán az igazság, a tárgyilagosság, az egészséges mindenoldalúság egyedül üdvözítő mérlegére. A teljes nyíltság, a teljes őszinteség és tisztaság jellemezze ezeket a kiállításokat és további munkánkat is.

Győri György

(Igazság, 1956. okt.31. 1.évf. 6.sz. 2. p.)

A forradalom dokumentációja készül a Széchényi Könyvtárban

A magyar forradalom győzelme a világtörténelem egyik leváratlanabb és legnagyobb eseménye. Hosszú éveken át ad majd reményt és mutat utat azoknak, akik reménytelen nyomorúságukban szabadabb és emberibb életre vágyódnak. De féltő, hogy az, amit a forradalom napjaiban átéltünk, hogy az, ami ma még az élmény hitelességével és élességével él bennünk, az idők múlásával emlékké halványul, mondákká, legendákká ködösül.

Annak érdekében, hogy ez ne történhessék meg, hogy a forradalom egyetlen mozzanata se vesszen el az utókor számára, az Országos Széchényi Könyvtár a következő felhívással fordul az ország lakosságához.

1. Kér mindenkit, aki részt vett a forradalom bármely eseményében, vagy szemtanúja volt bármely megmozdulásnak, röviden írja és foglalja össze az átélteteket, a hallottakat. A forradalom napjainak minden mozzanata fontos és értékes: a fegyveres összecükközések leírása éppúgy, mint a mentők harca az életért, a pékek küzdelme a kenyérért; egyes emberek nagy hőstettei és szenvedései éppúgy, mint a legkisebb segítő mozzanat: a történelmet alakító események és a küzdő magyar nép mindennapos gondjai egyaránt; drámai és tragikus események mellett a komor napok szenvedései közt is fel-felvillanó emberi reménykedés és mosolygás.

2. Minden leírásban, beszámolóban feltétlenül megjelölendő az események pontos ideje és helye.

3. A könyvtár kéri mindazokat, akik fénykép-felvételeket készítettek a forradalom napjaiban, juttassanak el egy-egy másolatot képeikből a könyvtárhoz. Ezek a felvételek teszik majd teljessé az írásbeli közlések anyagát.

4. A könyvtár az így befutó dokumentumokat a forradalom végleges győzelméig bizalmas anyagként kezeli.

Világviszonylatban is egyedülálló lesz ez a gyűjtemény. Nem késői történetírók, hanem a történelmet alakító nemzet önmaga számol be itt azokról a küzdelmekről, melyeket saját maga és az emberiség jövőjéért vívott.

A könyvtár címe: Budapest, VIII. Múzeum körút 14–16.

Az ideiglenes Nemzeti Bizottmány nevében

Dr. Verny Gyula elnök

(Magyar Függetlenség, 1956. nov.3. 1.évf. 6.sz. 2. p.)

„Nemzeti” tragédiánk

Mintha ostrom után lennénk, az az érzése annak, aki a Nemzeti Múzeum kiégett, üszkös falai közt, drága, pótolhatatlan értékek törmelékein jár.

– Sokkal rosszabb – mondják bánatosan a múzeum munkatársai, akik a romokat lapátolják. Akkor csak az épületet érte kár, az is csak géppisztolylövedék volt, de most... megsemmisült Európa egyik jelentős földtörténeti, ásványtani múzeuma. Egy fiatal kutató mutatja a „termeket”, bánatos, álmatlan ember. Három évi munkája. szeme fénye, a dolgozata égett bent.

– Itt volt a bejárat – magyarázza. Ez szenvedte aránylag a legkisebb kárt. Itt magyar anyag volt, és jelentős része megmaradt, de tovább... Itt volt a Föld- és ásványtani könyvtár, itt ütött ki a tűz. 1850 óta minden jelentős folyóirat meg volt. Ezt soha sem lehet többé pótolni.

Egy asztalon kiolvadt lencséjű mikroszkóp mellett, egy felbecsülhetetlen érték. Ma csak elszennecedett maradványa van. Közép-Európa egyetlen gumósfogú (jégkorszakbeli) elefántjának agyara. Most preparálták.

Oda van.

A romok között egy néger szobor. A fölöttünk levő Afrika kiállításból zuhant le. Az is elégett.

A huzatos, kiégett szobában kutatók dolgoznak, mentik a könyvmaradványokat. A köveket, kőzeteket hiába találják meg, a cédula, mely ismertette lelőhelyét, korát stb. elveszett. E nélkül értéktelen az egész.

Egyik messze lakó munkatárs most jött be. Hallotta ugyan a rádióban, hogy megsemmisült az osztály, mégsem tudja visszatartani könnyét. Nemcsak azért, mert nő. Így sírtak mindnyájan a felbecsülhetetlen értékű gyűjtemény pusztulása miatt, hosszú évek, évtizedek fáradságos munkája fölött.

*

Hogy történt a katasztrófa?

Tavaszi Mihály múzeumi gondnok, szemtanú válaszol a kérdésre.

Október 23. Kedd.

A múzeum lépcsőjén a fiatalok elszavalták a Nemzeti dalt. Más nem történt. Amikor a rádiónál megkezdődött a harc, bejött egy-két fiatal, s a múzeum ablakából lövöldöztek, valószínűleg az ávósokra. Az éjszaka folyamán aztán elmentek. Szerdán katonák jöttek helyettük. A hír szerint beöltözött ávósok. Körüljárták az épületet és elmentek. Nem találtak senkit se. De azért pár perc múlva 15 és feles ágyúval az orosz egységek lőni kezdték az épületet. A Múzeum utcai saroknál a tető egy foszforos lövedéket kapott. Aztán többet is és a tűz kiütött. Megállítani nem lehetett, mert a lövöldözés nem szűnt meg egy percre sem. Különben is, a múzeum telefonját is kikapcsolták.

Egy környékbeli lakó látta a katasztrófát és telefonált a tűzoltóknak. Azok ki is vonultak Pap György főhadnagy vezetésével. Azonban nem tudtak segíteni, mert nem engedték oda őket. Az egyik tűzoltókocsit ki is lötték.

Aznap még megpróbálkozott a tűzoltással a kecskeméti tűzoltóság és egy tisztiskola csapata is. Ők sem értek el eredményt.

Csütörtökön hajnalban a nagy harc közepette mégis hozzáfogtak a tűzoltáshoz. Életüket kockáztatva oltották a tüzet, mert tudták, hogy mi megy veszendőbe. Egy szovjet főhadnagy vezetésével, egy szakasz katona átkutatta a múzeumot. Azt mondták, hogy a tűzoltók azonnal hagyják abba a tűzoltást, mert még lőnek az épületből. Hogy ki, arról nem beszéltek. S hiába állították a múzeum dolgozói, hogy nincs fegyveres a múzeum épületében – mint ahogy nem is volt – s hiába könyörögtek, szüntessék meg a tüzet, kíméljék a pótolhatatlan kincseket. Az ágyúk csöve továbbra is a Múzeumra irányozva pusztította a nemzet kincsét. Péntek reggel a tűz tovább harapózott, a tűzfészekek újra kigyulladtak és a szovjet csapatok megszállták az épületet. Körülötte 10-12 tank, az udvaron harckocsik... Aztán kivonultak, és csak a pusztítás szörnyű nyoma maradt, akárcsak egész Budapesten.

k.gy.

(Valóság, 1956. nov.3. 1.évf. 4.sz. 2. p.)

Gyűjtsük a forradalmi idők emlékeit!

Köztudomású, hogy az 1848-as forradalmi időkből a szegedi közgyűjtemények viszonylag kevés emlékanyaggal rendelkeznek. Van például olyan röpirat, amelyből csak egy példány van és azt is Budapesten a Széchényi Könyvtárban őrzik. A szegedi közgyűjtemények arra kéri a szegedi gyűjtőket, hogy az elmúlt napokban a forradalmi időkben birtokukba jutott röpiratokat, – mint ezeknek a napoknak becses dokumentumait – őrizzék meg és adják át a szegedi közgyűjteményeknek: az Egyetemi Könyvtárnak, a Somogyi Könyvtárnak, a Múzeumnak vagy az Állami Levéltárnak.

Tudjuk, hogy fényképfelvételek is készültek például az október 26-i forradalmi tüntetésről. Ezeknek az emlékeknek a közgyűjteményekhez történő eljuttatása a történészeknek ad majd értékes támpontot. Megőrzésükkel e dicsőséges napokat becsüljük meg és biztosítjuk azt az utókor számára is. A közgyűjtemények nemcsak a szegedi röpiratokat őrzik meg, hanem a budapestieket és az ország más területéről származókat is.

Felhívjuk a gyűjtőket, hogy nemcsak nyomtatott röpiratokat, röpcédulákat, hanem sokszorosított vagy kézzel írott, rajzolt iratokat is megőrizzük.

Ha egy-egy fajta röpiratból egy-egy gyűjteménynek sok van, átadja a másik gyűjteménynek, vagy juttat az iskoláknak is.

(Szeged Népe, 1956. nov.4. 1.évf. 4.sz. 4. p.)

Az írásokat gyűjtötte: Kocsy Anikó

Egy fejezet a Szabó Ervin Könyvtár múltjából

Az itt következő oldalakon az Olvasó – ha megtisztelti figyelmével – a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár krónikájával fog találkozni, nemcsak a forradalom napjaival, hanem az odavezető úttal, majd a forradalom utáni eseményekkel is. Ez a történet – előre kell bocsátanunk – korántsem hősköltemény, ezért magyarázatra szorul: mi indokolja a forradalom évfordulóján éppen ennek a könyvtárnak a bemutatását? Mindenekelőtt az, hogy ebben a sokféle funkciójú, sokfelől verbuválódott személyzetű intézményben a könyvtárosi egyéniségek hallatlanul széles skálája volt együtt az ötvenes években, más-más világszemlélettel, vágyakkal, indulatokkal, más-más módon reagálva a társadalom eseményeire. Itt az események kihívására adható szinte valamennyi könyvtárosi válasz együtt volt.

Még valamit előre kell bocsátanom: történetünk hősei (akik között az idősebb olvasók számára ismertek is vannak) itt csak a forradalommal kapcsolatos szerepükben, arculatukkal jelennek meg. Némelyikük magatartása később megváltozott, előnyére vagy hátrányára, ezt azonban csak a Szabó Ervin Könyvtár történeténc egészét bemutató mű tudja majd érzékeltetni.*

Az ötvenes évek indulása: különös szerződés köttetik. – 1950-től kezdve három éven át soha nem látott, soha nem is remélt anyagi támogatást kapott a fővárosi könyvtárhálózat. Kéthavonta új könyvtárhelyiséget nyitottak, évente 120 ezer új könyvet vehettek birtokba (a háború előtti évi 16 ezres gyarapodás helyett). Az olvasótábor három év alatt megháromszorozódott. A könyvtárosok optimisták voltak: minden elérhetőnek látszott, határ a csillagos ég!

Mindennek azonban ára volt.

„A Párt a legnagyobb mértékű támogatást nyújtja a könyvtáraknak” – írta a Szabad Népben Dobos Piroska, ekkor még mint a budapesti pártbizottság munkatársa – „de el is várja, hogy harcoljanak ... és erősítsék a szeretetet a Párt, Rákosi elvtárs és a hatalmas Szovjetunió iránt.” – Tiszta beszéd, egyértelmű szerződés. Az állampárt a könyvtárakat (pontosabban a politikai-ideológiai harcban felhasználható közművelődési könyvtárakat) kiemelt támogatásban részesíti, ugyanakkor totális felügyelete alá helyezi. Mert lényegesen többről volt szó, mint egy ideológia könyvtári eszközökkel való kiszolgálásáról. A politikai hatalom a közművelődési könyvtárosokat fizetett agitátoroknak tekintette, akiknek legfőbb kötelességként az olvasókkal való „foglalkozást” írta elő. „Az egyénnel való foglalkozást a könyvtármunka központjába állítjuk” – döntött 1950-ben a budapesti pártbizottság, és a könyvtárosok kézhez kapták az elvárt beszélgetések sé-

* Készülőben van A fővárosi könyvtárának története második kötete, ebben a téma bővebb kifejtése is megtalálható lesz.

máját is. A „szeretet erősítésén” kívül más feladatot is kaptak: a fővárosi hálózat könyvtárosai rendszeresen jelenteniük kellett az észlelt „ellenséges megnyilvánulásokat”.

Ahol mindenki szem a láncban, a könyvtár is láncszemmé válik. (Más kérdés, hogy a könyvtárosok hogyan teljesítették ezeket a feladatokat: hittel, meggyőződésből, számításból vagy kényszeredetten, ügyesen megkerülve vagy túlteljesítve – Erről sokat lehetne és kellene írni, nekünk azonban itt és most tovább kell haladnunk a történetben.)

1953: A szerződés érvénye elbizonytalanodik. – 1953-ban a könyvtárfejlesztés látványos diadalmenete megtorpant. Vége szakadt a könyvtáravatások ünnepi sorozatának, több éven át egyetlen új könyvtár sem nyílt a fővárosban. Állományfejlesztésre sem kapott már a könyvtár oly bőkezűen pénzt, mint korábban. Köddé foszlott „a legnagyobb mértékű támogatás” ígérete, a szerződés egyik oldala elbizonytalanodott. Kérdéssé vált – vagy legalább is válhatott – a szerződés másik oldala, a könyvtárak felajánlkozása is.

Nagy Imre 1953. július 4-én új kormányprogramot hirdetett meg. A magyar könyvtárügy egy része gyorsan reagált: *Sallai István Könyvtáraink és az új kormányprogram* című cikkében, lefordítva a Nagy Imre által meghirdetett törekvéseket a szakma nyelvére, egy könyvtári reformprogram alapjait fogalmazta meg. A közkönyvtár alapvető feladatai közül kiemelte az általános és a szakmai műveltség szolgálatát, a korábnál szerényebb helyet juttatva a „nevelésnek”. Magyarán a politika direkt kiszolgálásának. Hangsúlyozta a könyvtári munka demokratizmusát, és ennek megalapozását az olvasói igények határozottabb figyelembe vételében jelölte meg. S bár a Nagy Imre-programhoz hasonlóan ez a könyvtári koncepció sem léphetett túl a „kiigazítások” mezsgyéjén, de a tovább változtatások igen tág terét rejtette magában.

És persze az ellenlépéseket is.

Reformok vagy visszarendeződés? – Ahogy Rákosi és csoportja már 1953-ban megkezdte harcát a visszarendeződésért, ezzel párhuzamosan a könyvtárügy néhány vezetője is hamarosan visszakozót fűjt. Míg Sallainál és a könyvtári reform más képviselőinél az olvasók tényleges igényeinek hangsúlyozása kapott stratégiai-ig fontos szerepet, a minisztérium könyvtári főosztályának vezetője már megfeddette azokat a könyvtárosokat, akik „az olvasók helytelen nézeteinek uszályába kerültek.” (A mind sűrűbben emlegetett uszály kezdett kulcsfogalommá válni.) Az utasítások és irányelvek egymásnak ellentmondókká váltak, a könyvtárosok választól elé kerültek. Egyesek a könyvtári reformlépések, mások a visszarendeződés mellett foglaltak állást, korántsem függetlenül politikai meggyőződésüktől.

A Szabó Ervin Könyvtárban, különösen annak Központi Könyvtárában is egyre élesebbé vált a konfliktus, annál is inkább, mert az intézmény éppen ebben az időszakban lényegében vezető nélkül maradt. ('53-ban halt meg Dienes László, '56 szeptemberében nevezték ki Révész Ferencet.) A kritikusan gondolkodóknak, a társadalomban és a könyvtárban több szabad mozgást akaróknak informális körei kezdtek kialakulni. A legerőteljesebb, a hangadó egy aktívan politizáló értelmiségi csoport volt. Ők a szocializmus eszméi alapján álltak, de a Rákosi rendszer embertelenségei, erőszakosságai mind élesebb kritikát váltottak ki belőlük. Közéjük tarto-

zott *Szalai György* (a két háború közötti zsidó filosz értelmiség tipikus alakja, a cionizmussal is kacérkodó filozófus, 1950-ig radikális kommunista) és *Román József* (aki Franciaországban vált baloldali értelmiségivé, a háború után tért haza) és a sok területen tanítványukká váló, a népi kollégiumból érkező fiatal *Pataki Ferenc* is. Más irányból érkezett ebbe a körbe *Marót Miklós*: tisztviselő családból, friss egyetemi végzettséggel, pártönkívüliként. A háború előtti régi könyvtárosi gárda sokszor megrostált és megfélemlített tagjai csak később mertek megszólalni.

A könyvtárról küldött hivatalos jelentések ennek a kritizáló, reformokat akaró (utóbb revizionistának nevezett) csoportnak a fokozatos megerősödéséről, a reformeszmék mind szélesebb elterjedéséről számoltak be évről-évre. 1953-ban még csak „az eredmények lebecsülése, a hibák felnagyítása” volt a reformisták bűne. 1954-ben „megjegyzésekről, elsuttogott kritikákról vagy egyszerűen elhallgatásról” szólt a jelentés, 1955-ben azonban az ellenzéki csoport már átvette a Központi Könyvtár jelentéségenek informális vezetését. A novemberi hivatalos jelentés szerint „Az intézetben a párt irányvonalával ellentétes nézetek uralkodnak.” Ekkor már a pártönkívüliek is nyíltan követelték a változást. Őket egy hivatalos (belső) jelentés így jellemezte: „Igen művelt, iskolázott, széles látókörű, de nem marxista, hanem inkább polgári beállítású munkatársak,” akikkel a hivatalos nézeteket képviselő pártvezetés olykor megpróbált vitába szállni, de – ugyancsak a jelentés szavait idézve – „többször leégett.” A könyvtárban folyó viták a Petőfi Kör disputáinak folytatásai voltak, a Központi Könyvtár – mint azt '56 után ismételtelen szemére vetették – „fiók Petőfi Körré” vált.

Néhányan megkísérelték a „revizionista” nézetekkel való szembeszállást. Az intézmény megbízott vezetője, *Winter Pálné* (akit annak idején Dienes László így jellemezett: „A Központi Pártszervezet bocsátotta rendelkezésünkre, mint kitűnő káder”) riadtan írta 1955-ben a Népművelési Minisztériumnak: „Hiba, hogy a könyvtárak politikai munkája nem a régi lendülettel folyik, a könyvtárosok a tömegek uszályába kerültek. Csökkent a szovjet és az ideológiai könyvek kölcsönzése, sőt csökkent ezek beszerzése is.” A panaszban benne rejtett a könyvtári „visszarende-ződés” igénye, de annak a ténynek a felismerései is, hogy a fiókkönyvtárak többsége megtagadta az „agitáló könyvtár” szerepét, és elindult a Sallai-cikk által vázolt irányba: előtérbe helyezték az általános műveltséget és a tényleges olvasói igényt szolgáló funkciót és műveket, ennek negatív lenyomata volt az ideológiai és a szovjet művek háttérbe szorítása.

Winterné több kísérletet tett arra, hogy a könyvtárosok figyelmét az aktuális politikai témák, pl. a Rajk-per helyett másfelé fordítsa, azonban ekkor már nem lehetett az érdeklődést szelídebb tájakra terelgetni, a folyamatokat nem lehetett visszafordítani. Nem sikerült ez *Dobos Piroskának* sem, akit 1955-ben helyeztek a könyvtárba, és a Módszertani osztályon fontos beosztást kapott.

A reformtörekvések a Központi Könyvtár életében két fontos szakmai változást hoztak. Egyrészt a könyvtár Szabó Ervintől plántált szociológiai szerepe (amely mellett Dienes László és Kőhalmi Béla a legnehezebb időkben is kiálltak ugyan, de az 1951–52-es „tömegkönyvtári” átalakítás folytán mégis kérdésessé vált) most ismét polgárjogot kapott, Marót Miklósnak sikerült elismerését kiharcolnia. Másrészt a Budapest Gyűjtemény – amelynek megszüntetését korábban tervbe vették és felszámolását megkezdték – ugyancsak polgárjogot kapott, 1955 júliusától újra önálló osztállyá vált.

A hálózat is forrongott. A politikának napi munkájukban rendkívül kiszolgált kerületi könyvtárak vezetői szakmai feladataikat akarták elsősorban újrafogalmazni, nagyobb szabadságot és függetlenséget biztosítva maguknak és könyvtáraiknak. A forradalom előtti nyilatkozataikból egy új – a hálózat vezetőinek koncepciójával homlokegyenest szembenálló – könyvtárfilozófia bontakozott ki. A budafoki könyvtár vezetője, *Győri György* A Könyvtáros 1956. szeptemberi számában, az elutasított „pártosság” helyett „szenvedélyesen tárgyilagos” könyvtárosi magatartást javasolt, nyílt demokráciát, az eszmék és a könyvek nyílt küzdelmét. „Kezeljük a felnőtteket felnőtteként” – írta hozzászólásának címében a zuglói könyvtár vezetője, *Keresztési Mihály*. Érveiket így summázta a lap szerkesztője, *Zolnay Vilmos*: „A 18 éves választó és választható állampolgár jogosult megválasztani, hogy mit akar olvasni és mit nem.” (Dobos Piroska még évekkel később is visszatért ezekre a cikkekre: „Az ellenforradalom leverése akadályozta meg, hogy október után újabb ilyen szemléletű cikkek jelenjenek meg” – írta.)

Fedőneve: Györk Lászlóné. – A Központi Könyvtárban – mint azt az idézett hivatalos jelentések mutatták – 1955-ben átbillentek az informális erőviszonyok a Rákosi-féle irányvonal ellenzői javára. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy '55 januárjában a könyvtárba új munkatársat helyeztek: Györk Lászlónét.

Az új dolgozó valójában *Rajk Lászlóné* volt, akinek a börtönből való szabadulása után megtiltották neve használatát. Előbb egy KÖZÉRT raktárában kapott munkát, majd pártutasításra helyezték a Szabó Ervin Könyvtárba, ahol a Budapest Gyűjteményben jelölték ki a helyét. A kötelező inkognitó azonban a könyvtárban nem működött, néhányan már ismerték, és rövidesen szoros baráti kör alakult ki körülötte, az ellenzék egyik vezetőjévé vált. Legközvetlenebb kapcsolatba *Erdős Péterné Köves Erzsébet*tel és *Magos Gáborné*val került.

Rajk László 1956-os temetésének előkészítése az országos politika reflektorfényébe állította Rajknét és könyvtári körét is. Az országos pártvezetés zártkörű temetést akart, Rajkné a legszélesebb nyilvánosságú „nemzeti temetést” követelt, a szervezkedések, viták részben a Wenckheim-palotában zajlottak. Szeptember 27-én Rajkné a könyvtárosok tanácsai alapján döntött a kompromisszum mellett: a Központi Könyvtárban tartott megbeszélésen – a könyvtárosok többségének érvelésével szemben – Román József meggyőzte Rajknét: a városon is átvonuló temetési menetet a Pártközpont előtt aligha lehetne kődobálástól, tettelegességtől visszatartani és „akkor öt perc alatt itt lennének a szovjet tankok.”

Az október 6-ai temetésen, amely a forradalom prelúdiumává vált, a könyvtár munkatársainak többsége egységes menetben, hatalmas koszorúval vett részt.

A temetés utáni héten Gerő Ernő új munkahelyet ajánlott föl Rajknénak, de ő ragaszkodott a Szabó Ervin Könyvtárhoz.

A forradalom napjai – Október 23. délelőttjén a Központi Könyvtár is megfogalmazta a maga 12 pontját, amely szellemében megegyezett a Műszaki Egyetem fiataljainak követeléseivel és a közhangulattal. A pártvezetőség is arra biztatta a párttagokat, hogy vonuljanak ki és igyekezzenek rendet tartani.

A következő napokban a könyvtár környéke fegyverropogástól volt hangos, (a közelben volt a rádió székháza, nem messze a Corvin köz és a Kilián laktanya). A könyvtárban feszült, várakozó hangulat uralkodott. Megalakult a forradalmi bizott-

ság, vezetőjének többen Román Józsefet ajánlották, végül Marót Miklóst választották meg. A bizottság körleveleiben a gyakorlati tennivalókat fogalmazta meg, de ezen túl szakmai követelmények is helyet kaptak, pl. követelték a hálózat visszacsatolását a központhoz, sürgették a forradalom kisnyomtatványainak azonnali gyűjtését. (Ez a felhívás sikeres is volt: a könyvtár rövidesen 1956 politikai eseményeinek egyik leggazdagabb kisnyomtatvány gyűjteményével rendelkezett.)

A központ dolgozói körében határozottabb politikai követelmények is elhangzottak, némelyek megkérdőjelezték a pártállam által kinevezett felső vezetők legitimitását. Marót Miklós azonban a személyeket érintő támadásokat lecsendesítette.

A kerületi könyvtárak helyzete drámaibb volt. Az ötvenes évek elején vállalt szerep most visszájára fordult. A régi alapítású, belvárosi könyvtárak olvasói. (pl. az Andrásy úti – akkor Sztálin úti – könyvtár kölcsönzői) egyre nyíltabban bírálták a kínálatot; a külterületek új könyvtárai körül pedig olyan hírek is terjengetek, hogy ezek kizárólag a szovjet propaganda eszközei, „ott csak szovjet könyvek vannak”. (Ténylegesen az 1950-52-es állománygyarapításnál a szovjet szerzők aránya a szépirodalmon belül mintegy 40 százalékot tett ki, az „ideológiai” műveké az ismeretközlőn belül több mint 40 százalékot.) A forradalom napjaiban néhány helyen nem elégedtek meg a szóban elhangzó kritikával: két helyen demonstratív könyvégetés történt. Hogy pontosan mi, nem tudjuk, a beszámolók ellentmondásosak. Mindenesre a hajdani „agitációs könyvtárért” a társadalom most – érthető, ha nem is elfogadható módon – benyújtotta a számlát.

A nehéz helyzetbe jutott kerületi könyvtárosok más-más módon válaszoltak az események kihívásaira. Volt, aki riadtan visszahúzódott, s a forradalom napjait lidércnyomásként élte meg. Mások viszont már előzőleg módosították, az olvasói igényekhez közelítették állománygyarapítási gyakorlatukat, könyvtárosi magatartásukat – hadd utaljak itt Győri György és Keresztesi Mihály idézett cikkeire, Mentés Béláné beszámolójára. A forradalmi napokban új tartalommal telítődött néhány korábbi szocialista könyvtári eszköz, pl. a faliújság, a plakát. Az Andrásy úti könyvtár vezetőjét, Borsósné Irányi Lujzát utóbb „a könyvtár ablakába ellenforradalmi újságok kihelyezése, ellenforradalmi jelszavak falra festése, röpcédulák terjesztése” vádjával állították fegyelmi bizottság elé. A városi könyvtár tájékoztató funkciója most merőben új szerepet kapott. Máshol a könyvtár köré szerveződő fiatalok csoportja vált aktív politikai tényezővé. Rákoskeresztúron a könyvtárban működő ifjúsági kör több résztvevője a kerület nemzeti bizottságának tagjává vált.

November negyedike után még inkább megoszlott a könyvtárosok magatartása. Egyes könyvtárak – csatlakozva a munkástanácsok felhívásához – ülősztrájkot tartottak, mások a sztrájk meghirdetett ideje alatt is nyitva voltak. Néhány könyvtár és könyvtáros aktívan részt vett a politikai, sőt a fegyveres szabadságküzdelmekben. A Rákoskeresztúron november 4. után a könyvtár lett a helyi nemzeti bizottság gyülekező helye, míg a behatoló szovjet katonák és pufajkások szét nem zavarták őket. *Fodor Akos* a XI. kerületi, *Karinthy Frigyes* utcai könyvtárból az ellenállás szervezésében vett részt, *Maruszki József* fegyverrel is részt vett a forradalomban.

Ha harcokról szóltunk, beszéljünk az ezzel járó pusztulásról is. A forradalom és főleg az azt követő harcok súlyos anyagi kárt is okoztak. Több ezer könyv elveszett, túlnyomórészt a letétekből. Az ötvenes évek elején ugyanis a fővárosban

igen sok, száznál több ún. könyvállomást létesítettek, főleg politikai és társadalmi szervezetek irodáiban, ezek nagy része most ebek harmincadjára jutott. Mérhetetlenül nagyobb kárt okoztak azonban az ágyúlövedékek A Wenckheim-palotában a Kálvin tér felől érkező lövések a főbejárat fölötti díszterembe csapódtak be, tönkrementek a terem művészi díszítményei, elroncsolódott 45 fióknyi katalógus, a készülő Budapest Bibliográfia anyagát újra kellett rendezni. A Pedagógiai Könyvtárnak (ekkor a Szabó Ervin Könyvtárhoz tartozott) otthont adó Vas utcai iskolaépület négy emelet magasságban leomlott, a könyvtár több helyiségét a romok alá temetve.

A számonkérés. – A könyvtár 1956-os szereplése, második Petőfi Körre válása alapján 1957-ben a felsőbb politikai vezetés (a VIII. kerületi pártbizottság, a Központi Könyvtár ekkor oda tartozott) Révészről és a könyvtári pártcsoport vezetéséről nyagarányú tisztogatást várt el.

Itt válik történetünkben kiemelt szereplővé *Révész Ferenc*, aki a távoli szociáldemokrata múltból érkezett 1956 szeptemberében a könyvtárba. Nagy kerülővel: a koalíciós években a kommunista pártba való beolvadás híve és aktív előmozdítója volt, majd 1951-ben a politikai vezetésből kiakolbóltva az Akadémia könyvtárába helyezték, onnét került a Fővárosi Könyvtár élére. Ide az egykori harcos politikus helyett már egy szkeptikus, a konfliktusokat kerülő, jövődő munkatársaival szemben jóhiszemű Révész Ferenc érkezett.

Révész – bár 1957 nyarán már úgy nyilatkozott, hogy „a könyvtáros legelső feladata a fennálló társadalmi rend védelme”, ennek ellenére megtagadta a radikális „tisztogatás” végrehajtását.

A könyvtári pártcsoport vezetője a forradalom után Szalai György lett (ő volt az egyetlen, aki a forradalom napjaiban is nyíltan vallotta kommunista meggyőződését), de ő sem volt hajlandó elítélni társait, akikkel 1956 tavaszán-nyarán még sok mindenben egyetértett. A felsőbb politikai irányítás 1957-ben úgy ítélte meg, hogy a VII. kerületben a TIT-en kívül egyedül a könyvtár az az intézmény, ahol a párt irányvonala nem tud érvényesülni. Két évig húzódo harc indult. Első lépésként leváltották a könyvtári pártcsoport éléről Szalai Györgyöt, helyére Dobos Piroska került. A központ könyvtárosi gárdájának csendes ellenállásával szemben azonban ő is tehetetlennek bizonyult. 1959-ben a kerületi pártvezetés a könyvtár helyzetét megvitató értekezleten radikális lépésre, többek eltávolítására szánta el magát. (Az egyik felszólaló ötven ember elküldését javasolta.) Csakhogy időközben megerősödtek Révész politikai pozíciói (a könyvtár irattára ma is őrzi a „Gyurikám!” kezdetű, Marosánhoz írt levelét), és sikerült megvédenie intézményét. A hathatósan előkészített támadás a könyvtár „jobboldali revizionista elemei” ellen kompromisszummal végződött: 1959 szeptemberében Révész bejelentette: bár őt magát nem győzték meg az indokok, de a felsőbb párt- és szakmai szempontoknak engedve hozzájárult. Román és Szalai áthelyezéséhez. (Legyen szabad itt megismételnem: Szalai György volt az egyetlen, aki a forradalom napjaiban nyíltan kommunistának vallotta magát.)

A hálózat könyvtárosai – ők 1957. április 1-jéig a kerületi tanácsokhoz tartoztak – korántsem élveztek ilyen védettséget. A rákoskeresztúri könyvtár vezetőjének, *Juhász Mária*nak pl. a gyűjtőfogházba kerülése után két nappal felmondták állását. A hálózat visszacsatolása, 1957. április 1-je után a Központi Könyvtár

fegyelmi bizottsága döntött a forradalomban részt vevő könyvtárosok ügyéről. sorsuk gyakran a bizottság összetételétől függött. Szalai pl. elérte, hogy a Nagy Imre mellett szóló röpirat terjesztésével is vádolt Borsósné Irányi Lujzának elbocsátás helyett csak vezetői állásától kellett megválnia, Révész javaslatára a kerületi tanács által már elbocsátott Maruszkit visszavették könyvtárosnak.

A légkört hadd érzékeltesse néhány mondatnyi idézet egy 1958 februárjában beadott kérvényből. Írója korábban „a fiókhálózat legjobb dolgozója” cím elnyerője volt; 1957 márciusában a kerületi tanács megszüntette állását, egy éven át csak alkalmi munkákat kapott. „Racionalizálásomat megfellebbeztem ugyan, de a Tanácsnál olyan figyelmeztetést kaptam, hogy saját érdekemben vonjam vissza... Mivel nincs írás a kezemben a vádokról, nem tudom őket tisztázni ... Kérem, hogy adjanak munkát, ha ennek akadálya volna, úgy kérem sürgős értesítésüket, hogy ne számoljam hiába a napokat, mert gyötrelmem volt egy-egy kéresem válaszána kivárása, és mindig hiába.”

A nagyobb részt elbocsátással, jobb esetben áthelyezéssel végződő ügyek egészéről nehéz megbízható képet kapnunk, mert a könyvtár irattárából 1957 és 1958 fegyelmi ügyeinek iratait valaki kiemelte.

Forradalom után. A lehetőségek kitapogatása: próbálkozás egy „szociáldemokrata” vagy egy „politikamentes” könyvtár megteremtésével. – Az új igazgatóra, Révész Ferencre fontos szerep várt: mivel 1953-56 között a könyvtár teljes felső vezetése szétzilálódott, most megnyílt a lehetőség új vezetői gárda kialakítása, ezzel a könyvtár arculatának, jövőjének meghatározása. Kérdés volt, hogy röviddel a forradalom után, a Kádár-rezsim kialakulásának kezdetén hogyan fog mindez lezajlani?

Révészben ekkor feltámadt a szociáldemokrata: megkísérelte, hogy az ő mentalitásához közel álló, baloldali, de kritikusan, szabadabban gondolkodó vezetést alakítson ki. Az általa kiszemelt emberekre az is jellemző volt, hogy valamilyen formában részt vettek '56 szellemi mozgalmában. A Központ meghatározó pozíciójára, az igazgatási csoport élére Szalai Györgyöt nevezte ki, az olvasószolgálat vezetésében megerősítette Marót Miklóst, a hálózat vezetését pedig a Népművelési Minisztériumból politikai okokból eltávolított *Berza Lászlóra* bízta. Ugyanakkor élesen szembekerült az ekkor szélsőséges, merev nézeteket valló Dobos Piroskával, aki egy nyilvános nyilatkozatában 1959-ben kijelentette: „Köztünk olyan személyi ellentét van, amely eleve lehetetlenné teszi az együttműködést.”

Mindehhez tegyük még hozzá: Révész befogadta a máshol megbélyegzett *Benjamin Lászlót*, *Féja Gézát*, *Mikó Zoltánt*, *Tóbiás Áront*, *Polonyi Pétert* és másokat. A befogadottak a bibliográfiaszervezés aprómunkáját végezheték, a hajdani minisztériumi osztályvezető, Mikó Soroksárra került könyvtárosnak. 1959-ben a tanári állásától politikai okokból megfosztott *Antall József* is könyveket fuvarozott szürke köpenyben a Központi Könyvtár raktára és olvasóterme között.

Révész Ferenc vágyálmát egy „szociáldemokrata” könyvtárról a keményedő politikai erők hamar semmivé foszlatták. Külső nyomásra le kellett váltania Szalai Györgyöt és Berza Lászlót, valamivel később Marót Miklóst is. A hálózat vezetését Dobos Piroska vette át. A helyi pártvezetés élére Szőke Tiborné került.

A forradalom leverése után a Központi Könyvtárban kialakult egy másik koncepció is. A munkatársak egy köre a politikai eseményekre válaszul meghirdette

a „Budapesti kultúrcentrum” gondolatát, igényes, magas színvonalú – de tüntetően politikamentes – kulturális tevékenységbe kezdett. Román József képzőművészeti kiállításai (különösen a francia impresszionistáké), a Szabó Ervin énekkar klasszikus és preklasszikus produkciói, Tóbiás Áron Tolsztoj- és Krúdy-kötetei a könyvtáron kívüli szakemberekből elismerést váltottak ki, a könyvtáron belül viszont – bár Révész következetesen védelmébe vette őket – az ekkor már keménnyé váló pártvezetés kritikáját. Leszögezték, hogy ez a koncepció „azzal politizál, hogy nem politizál”. A „Szabó Ervin Könyvtár mint budapesti kultúrcentrum” története epizód maradt, de igen érdekes, feldolgozásra váró epizód a könyvtár történetében.

Mit jelentett a szakmának 1956? – Mai szakmai etikánk vastag betűs, elemi követelményként várja el a könyvtáraktól, hogy a használó szabadon és korlátozás nélkül hozzáférhessen az információhoz. Innét nézve a magyar közkönyvtárak a krónikákban tárgyalt néhány év alatt a nulláról indulva nagyon fontos lépéseket tettek meg.

A Központi Könyvtárban 1950-52 között a szabad hozzáférés elé hármas gát épült ki:

- az állomány egy részét hatósági kényszerrel zúzdába vitték;
- a megmaradt állomány egy részének katalóguscéduláit kiemelték az olvasói katalógusból;
- az ügyeletes könyvtárosnak minden olvasó kérését felül kellett bírálnia, a nem megfelelőnek ítéltet elutasítania, feljegyezve az olvasó nevét és a kért könyv címét.

1953 után, a politikai tabuk megrendülésével párhuzamosan elkezdődött ezeknek a gátaknak az óvatos, fokozatos, vitáktól kísért lebontása. Döntés született az olvasók elől elzárt 150 ezer katalóguscédula részleges visszahelyezésére, majd 1956-ban a teljes visszaállítás mellett döntöttek. A nem megfelelő könyvet kérő olvasókkal való „beszélgetés” megszüntetését Marót Miklós harcolta ki 1955-ben, azzal érvelve, hogy „a beszélgetés jóformán sohasem sikerült, hiszen a könyvtáros az akkori körülmények között egy megtévedttel szemben az államhatalmat képviselte.”

Az olvasó szabad választásához vezető úton azonban ezek az engedmények csak az előkészítést jelentették, a könyvtárügy radikális lépése a szabadpolic bevezetése volt, ami az ötvenes évek légkörében nem egyszerű könyvtártechnikai újítást, hanem gyökeres szemléletváltást jelentett. Sallai István és szakmai köre tudatosan összekötötte az új szolgáltatási rendszert egy új könyvtártípus követelményével: a korábbi agitáló, az olvasót manipuláló – kapitalista vagy szocialista – népkönyvtárral szemben „a modern közművelődési könyvtár” – írta Sallai – „információs központ, kényelmes otthon, társadalmi vitafórum.”

1956 előtt, ha fel is merült a szabadpolic gondolata, (pl. *Bóday Pál* cikkében), csak a technikai kérdések kerülhettek felszínre. 1956 szeptemberében viszont A Könyvtáros már egészen másként – az olvasó szabadsága felől – közeledett a kérdéshez: „A könyvtáraknak szolgálniuk kell a gondolat és a tett szabadságát ...” – idézte teljes egyetértésben a lap az IFLA-memorandumot – „Tartsák tiszteletben a szabad választás és szabad gondolkodás elvét ... minden könyvtár engedje meg

használóinak, hogy szabadon felkeressék a könyvtár olyan részeit, ahol az általuk keresett könyvek találhatóak.”

A magyar könyvtárügy forradalma a szabadpolc bevezetésében testesült meg.

A Szabó Ervin Könyvtár ellentmondásos állásfoglalása ebben a kérdésben pontosan tükrözi a könyvtáron belüli ellentétek harcát. Néhány kerületi könyvtárvezető már 1956 első felében felvetette az áttérés gondolatát, de egyetlen kerületi tanács népművelési osztálya sem vállalta a bevezetés kockázatát, 1957-ben pedig a Kerületi Könyvtárak Osztálya a „nevelő könyvtár” jegyében utasította el az olvasóválasztási szabadságát. „Olvasóink nagyobb része a szabadpolcraól helytelenül, tévesen válogatna” – érvelt az országosan folyó szabadpolc vitában *Becski Andorné*. 1958-ban egy munkaértekezleten Győri György mint kerületi könyvtárvezető a válogatópolccal szemben a teljes szabadpolcra való áttérés mellett kardoskodott: „szakmai forradalom kell” – mondta. Többen megtapsolták, de Révész Ferenc nemcsak Győrit, hanem a tapsolókat is elítélte. 1959 márciusában Dobos Pirocska – ekkor már az országos szakmai közvéleménnyel is dacolva – még mindig csak az állomány egy gondosan válogatott részének hozzáférhetővé tétele, a „válogatópolc” mellett foglalt állást. (És elrettentő példaként számolt be róla, hogy Békéscsabán Márai, Nyírő, Zilahy novellái mellett még egy Wass Albert regényhez is közvetlenül hozzáférhetnek az olvasók.)

Végül is 1960-ban a konfliktusokat lehetőleg kerülő Révész Ferenc már nem vállalta a szembenállást az ez ügyben lassan egységessé váló országos szakmai közvéleménnyel, utasította Dobos Pirocskát, aki ekkor meghirdette a „szocialista szabadpolc” bevezetését.

Ez idő tájt mondogatta Sallai, hogy a „szocialista” szó fosztóképző.

Epilógus. – 1960-ban a Szabó Ervin Könyvtárban már csak egyetlen helyen élt háborítatlanul a forradalom emléke: a Központi Könyvtár raktárának mélyén, ott viszont együtt voltak az 1956-ról Nyugaton kiadott könyvek, így az emigráns Aczél Tamás, Faludy György, Fejtő Ferenc, Méray Tibor, Pálóczi Horváth György friss kiadású művei. A körülményekhez képest liberális olvasószolgálat révén az olvasók itt viszonylag könnyebben jutottak hozzá a Nyugaton megjelent irodalomhoz, mint Budapest más könyvtáraitban – ahogyan erről a Torontóban megjelenő Magyar Hírlap cikke beszámolt, megdicsérve a könyvtárat. A dicséret nem is maradt hatástalan: Szőke Tiborné a pártvezetés nevében elmarasztalta a gyarapítást, és intézkedés született a Marót Miklós által vezetett olvasószolgálat liberalizmusának megredukálására.

Mint az előzőekben láttuk, a forradalom szelleme a könyvtárban lebontott néhány gátat, feloldott néhány tabut. Most viszont új tabu állítatott: maga 1956.

Katsányi Sándor